

Isaac Deutscher

Den tjugotredje kongressen – Krypto-stalinisterna höjer sina huvuden 12 april 1966

Vid den tjugotredje kongressen, som avslutades i Moskva i förra veckan, lade den sovjetiska styrande gruppen en gravsten på Chrusjtjovs politiska grav, utan att nämna hans namn en enda gång. Inskriptionen på stenen skulle kunna se ut ungefär så här:

Här ligger en viss person (eller snarare en icke-person), som genom sina godtyckliga infall, högmod och okoordinerad febril aktivitet gjorde stor skada på vårt parti och vår stat, desorganiserade vår industri, förde vårt jordbruk till ruinens brant och nästan skakade vårt folks moral. Han blev till slut oskadliggjord och förpassad till ett ingenmansland genom visheten och vaksamheten hos dem som har efterträtt honom i ämbetet.

Man kan erinra sig att en nästan identisk metod för anonymt fördömande tillämpades på Stalin under de första två eller tre åren efter hans död. Det är säkert att avchrusjtjoviseringen genomfördes helt öppet vid kongressens slutna session, till vilken utländska kommunister – delegater från ”broderpartier” – inte släpptes in.

Vad som står klart är att kongressen antingen har åstadkommit eller bara avslöjat en svängning från reformer och avstalinisering till en mer rigid och auktoritär politik som i brist på annat kan beskrivas som krypto- eller nystalinistisk. De flesta av de reformer som Chrusjtjov påbörjade har skrotats. Kongressen var ytterst förtegen om de tidigare mycket omtalade planerna från sovjetiska ekonomer som uppmanade regeringen att ge vinstmotivet större utrymme i den nationella ekonomin. Det ska bli mer central kontroll över administrationen och över industrin. ”Vi vill inte ha något mer gungande av båten – vi har fått nog av det”, sade kongressen i praktiken till ”liberalerna”, ”avstaliniserarna” och förespråkarna för ytterligare reformer. Stabilitet, disciplin och försiktighet var ledorden. Önskan om stabilitet och rädslan för att ta risker var så stor att de auktoritära och kryptostalinisterna inte ens vågade skryta med sina obestridliga framgångar. De protesterade mot roman- och memoarförfattarnas ”omfattande förringande av vårt heroiska förflutna”, de krävde strängare partiövervakning av historieskrivning, litteratur och konst, men de framträdde inte öppet som försvarare av Stalin och stalinismen. Uppenbarligen har ingen som aspirerar på att spela en roll i det sovjetiska politiska livet råd att göra det. Detta förklarar det faktum att kongressen inte rehabiliterade Molotov och Kaganovitj, de stalinistiska dödgrävorna som Chrusjtjov hade uteslutit ur partiet; endast deras medarbetare, den gamle marskalken Vorosjilov, har tagits med i centralkommittén.

Under veckorna före kongressens öppnande debatterades möjligheten av en ”omvärdering av Stalin” livligt, och ryktena om en förestående rehabilitering av den store despoten skapade oro och fick många framstående kärnkraftsforskare, författare och partiveteraner att uttrycka sina betänkligheter och protestera i offentliga demonstrationer, i kollektiva brev till partiledningen och på olika andra sätt. Detta var nästan fraktionsaktiviteter, sådana som inte hade tolererats på fyrtio år, ty i partiet, liksom i vilken armé som helst, anses kollektiva protester av något slag vara liktydigt med myteri. De som gjort sig skyldiga till myterierna har tillrättavisats, men de flesta av dem är alldeles för framstående för att straffas, och deras varningar har till en viss gräns hörsammats även av kryptostalinisterna, som anat att de skulle kunna framkalla en storm om de uppträdde alltför provokativt.

Den auktoritära tendensen i partiets angelägenheter har inte så mycket visat sig i öppna uttalanden som i hemlighetsfulla manövrer och symboliska gester. Partiets högsta myndighet,

presidiet, har bytt namn till politbyrån, som det hette förr i tiden, och Brezjnev är inte längre förste sekreterare utan generalsekreterare, som Stalin var. Ledarna för de tre mäktigaste organisationerna, de i Moskva, Leningrad och Ukraina, framförde kravet att den gamla titeln skulle återupprättas, och de påminde om att den hade införts av Lenin 1922. Detta var ingen oskyldig lek med etiketter och historiska minnen, för även om det är sant att politbyrån och generalsekreterarens ämbete hade bildats på Lenins initiativ, var det först under Stalintiden som dessa upphöjda ämbeten fick sin karaktäristiska, respektingivande kvalitet. För dem som var gamla nog att minnas detta var det uppenbart att ledarna i Moskva, Leningrad och Ukraina i själva verket krävde att en stark man återigen skulle ta befälet över partiet, och de hoppades kunna ge honom styrka genom att ge honom Stalins titel. Men knappt hade de framfört detta krav förrän de tvingades tysta det på ett tveydigt sätt och försäkra kongressen om att de ville ha ett starkt ledarskap av leninistisk snarare än av stalinistisk typ.

Samma tvetydighet omgav även andra beslut. Mikojan, som hade varit hjärnan bakom Chrusjtjov under avstaliniseringens glansdagar, återvaldes inte till politbyrån, skenbart på grund av hög ålder och dålig hälsa.¹ Men han lämnade partiets styrande krets i tystnad, utan ens ett tack för sina fyrtio års tjänstgöring i politbyrån (och presidiet). Det råder ingen tvekan om att hans sorti var mycket tillfredsställande för kryptostalinisterna. Vidare beslutade man avskaffa de restriktioner som den föregående kongressen hade lagt på omval av medlemmar till höga ämbeten för andra, tredje eller fjärde mandatperioden. Detta återspeglade hierarkins rädsla för att alltför mycket ”färskt blod” skulle kunna leda till en alltför radikal förändring av den styrande gruppens karaktär och identitet. Kongressen beslöt vidare, återigen under återopande av leninistiska prejudikat, att så kallade partikonferenser skulle hållas mellan partikongresserna. Skillnaden är att delegaterna till kongresserna väljs av gräsrotterna, medan deltagarna i konferenserna utses uppifrån. Skillnaden är kanske inte så stor i ett land och ett parti där gräsrotterna vanligen väljer makthavarnas kandidater. Men konferenserna kommer ändå i högre grad att bli byråkratins eget kloster, immunt mot infiltration av oönskade influenser, och de kan vara en bra ursäkt för att undvika att sammankalla kongresser i kritiska situationer. Dessa åtgärder och den allmänna skärpningen av disciplinen visar hur angelägna Brezjnev och hans anhängare är om att stärka partistrukturen och dess moraliska auktoritet, som har skakats så hårt av alla omvälvningar under åren efter Stalin..

Detta är verkligen en besvärlig tid för Sovjetunionen. Framtidsutsikterna inom jordbruket är fortfarande osäkra. Levnadsstandarden stiger inte eller stiger inte tillräckligt snabbt. Ekonomin har tappat lite av sin fart. Folkligt missnöje har kokat upp. Den ideologiska förvirringen, som Sinjavskij-Daniel-affären är ett symptomatiskt uttryck för, hotar att få en djupgående effekt på den nationella moralen. Och spänningarna mellan olika generationer och åldersgrupper gör utsikterna osäkra. Den gamla skuldbelagda stalinistiska generationen håller på att dö ut; och de unga som inte har upplevt Stalin gör sitt inträde på av det nationella livets alla områden. Det bör påpekas att femtio procent av den sovjetiska befolkningen är personer under tjugosex år, personer för vilka det senaste kriget inte ens är ett barndomsminne och för vilka tabun från Stalintiden är meningslösa. På grund av de enorma förluster som Sovjetunionen led i det senaste kriget – 20 miljoner döda – är mellangenerationen för svag och härjad för att fylla det tomrum som de gamla lämnat efter sig och för att hålla stånd mot de unga.

De närmaste fem eller tio åren kommer att medföra en dramatisk förnygring av det sovjetiska livet, något som liknar en explosion av ungdom och en inbrytning av nya åldersgrupper i den nationella politiken och de offentliga angelägenheterna i stort. Partiet är fysiskt och mentalt mycket äldre än nationen. Omkring femtio procent av medlemmarna är över fyrtio år gamla,

¹ Han kvarstod dock i centralkommittén fram till 1976. Ö. anm.

och medelåldern i hierarkin är omkring femtio. (De unga är organiserade i Komosomol, vilket knappast ger dem någon chans att påverka nationella angelägenheter). En stor klyfta gapar således mellan den äldre konservativa och rädda styrande gruppen och den unga, livskraftiga men frustrerade nationen. Brezjnev försöker inte så mycket överbrygga klyftan som att bygga upp fördämningar mot den hotfulla inbrytningen av nya och okända krafter. Det är tveksamt om fördämningarna kan hålla och om Brezjnev, även med titeln generalsekreterare, är den ”starke man” som kan kontrollera de tilltagande stormarna. Han kan mycket väl vara partiets nye kung Knut.

Översättning: Martin Fahlgren

Lästips

Ernest Mandel: [Sovjetiska kommunistpartiets tjugotredje kongress](#) (1966)

Roy Medvedev: [Om försöken att återupprätta Stalin](#) (1969)

Se även följande texter av Deutscher:

[Ryssland efter Stalin. Del 1 – Bokslut över en era](#) (1953)

[Ryssland i förändring](#) (1957)

[Sovjetunionen efter Stalin](#) (artiklar från 1956-67)